

PRIMJENA AUTORSKOG PRAVA U KNJIŽNICAMA*

Sažetak

Porastom uloge informacija u društvu, naročito digitalnih, raste značenje autorskog prava i zaštite intelektualnog stvaralaštva. U Hrvatskoj, problem autorskog prava još nije dovoljno razrađen u knjižničnoj teoriji i praksi, pa se postavljaju neka specifična pitanja vezana uz primjenu autorskog prava kao npr. pod kojim uvjetima knjižnice mogu posuđivati tiskanu građu na kojoj postoji autorsko pravo, uvjeti korištenja A V i elektroničke građe, problem fotokopiranja, digitalizacije građe i dr. U radu se istražilo u kojoj se mjeri odredbe Zakona o autorskom pravu odnose na djelovanje i poslovanje knjižnica te se osvrnulo na postojeću praksu tzv. prava javne posudbe (PLR-a) u svijetu. U cilju sagledavanja postojećih uvjeta posudbe i korištenja knjižnične građe u Hrvatskoj provedeno je kraće istraživanje metodom ankete o uvjetima korištenja knjižnične građe u knjižnicama u Hrvatskoj.

UVOD

Autorsko pravo je grana prava koja štiti intelektualno stvaralaštvo i normira pravne odnose koji se javljaju u području stvaranja intelektualnih tvorevina. Razvoj tehnologije uvjetovao je razvoj autorskog prava i bio jedan od bitnih faktora za priznavanje prava autorima u pogledu njihovih autorskih djela. Od izuma tiska, koji je bio presudan za postanak autorskog prava, pa do izuma sredstava za mehaničku reprodukciju zvuka, zatim kinematografije, sve do pojave video industrije i razvoja kompjutorske tehnologije dolazi do potrebe uređivanja odnosa vezanih uz iskorištavanje autorskih djela. Porastom uloge informacija u društvu, naročito digitalnih, i pojave interneta kao globalne informatičke mreže raste značenje autorskog prava i zaštite intelektualnog stvaralaštva.

POJAM I SADRŽAJ AUTORSKOG PRAVA

Prema Hennebergu autorsko pravo može se definirati kao skup pravnih pravila koja normiraju pravne odnose u pogledu intelektualnih tvorevina s književnog, znanstvenog i umjetničkog područja.¹

Autorskim djelom smatra se samo ona intelektualna tvorevina kojom se ostvaruje nešto novo bilo na književnom, znanstvenom ili umjetničkom području. Zakon o autorskom pravu RH u svom čl. 3. st. 2 navodi ove vrste autorskih djela:

- pisana djela svake vrste uključujući i računalne programe
- govorna djela (predavanja, govori i druga djela iste prirode)
- dramska i dramsko-glazbena djela
- koreografska i pantomimska djela čije je predstavljanje utvrđeno u pisanu obliku ili na neki drugi način te djela koja potječu iz folklora
- glazbena djela, s riječima ili bez riječi
- kinematografska djela i djela stvorena na način sličan kinematografskom stvaranju

* Tekst Primjena autorskog prava u knjižnicama dio je magistarske radnje istog naslova obranjene na Katedri za informacijske znanosti Filozofskog fakulteta u Zagrebu 30.1.2003.

¹ Henneberg, I. Autorsko pravo. Zagreb: Informator, 1996. Str. 2.

- djela s područja slikarstva, kiparstva, arhitekture i grafike, bez obzira na materijal od kojega su izrađena, te ostala djela likovnih umjetnosti
- djela svih grana primijenjenih umjetnosti i industrijskog oblikovanja
- fotografska djela i djela proizvedena postupkom sličnim fotografskom
- kartografska djela (geografske karte, topografske karte i si.)
- planovi, skice i plastična djela, koji se odnose na geografiju, topografiju, arhitekturu ili drugo znanstveno ili umjetničko područje²

Autorskim djelima ne smatraju se pisana djela u kojima se navode samo određeni podaci kao što su npr. imenici, adresari, kalendari, cjenici i si., osim ako s obzirom na izbor ili raspored podataka predstavljaju intelektualne tvorevine. Privatni zapisi kao što su pisma, dnevnici i si. smatraju se autorskim djelima jedino ako imaju oblik književnog djela. U govorna ili usmena djela spadaju predavanja, govori, propovijedi i si., ali rutinska predavanja, kao ona u nastavi, ne smatraju se autorskim djelima.

Autorsko pravo sadrži imovinskopravne, odnosno materijalnopravne ovlasti autora (autorska imovinska prava) i osobnopravne ovlasti (autorska moralna prava). Imovinska prava autora čine prava autora na iskorištavanje svog autorskog djela. Dakle, drugi mogu iskorištavati autorsko djelo samo uz dozvolu autora i uz plaćanje naknade, osim u izuzetnim slučajevima koji su navedeni u zakonu, kao što su slučajevi osobne upotrebe djela i korištenje djela radi zadovoljavanja određenih javnih interesa u svrhu nastave, razvoja znanosti, obavješćivanja javnosti i si.

Zakon o autorskom pravu RH u čl. 26. st. 2 navodi isključiva prava iskorištavanja autorskih djela :

- pravo objave djela
- pravo umnožavanja ili reproduciranja djela
- pravo stavljanja u promet primjeraka djela
- pravo javnog prikazivanja, javne izvedbe, prenošenja ili drugog priopćavanja javnosti
- pravo prijevoda, prilagodbe ili obrade djela.

Trajanje autorskih imovinskih prava ograničeno je tako da opći rok trajanja u našoj zemlji, kao i u većini europskih zemalja, obuhvaća život autora i sedamdeset godina nakon njegove smrti.

Pojedina autorska prava mogu biti ograničena i zbog nekih važnih interesa, kao što su ograničenja zbog općih interesa društva za potrebe obrazovanja, znanosti i si. ili zbog interesa osoba s posebnim potrebama.

Budući daje osnovna djelatnost knjižnica kao kulturnih i informacijskih ustanova usko vezana s općim ciljevima društva, na knjižnice se trebaju odnositi spomenuta izuzeća.

POSUDBA I KORIŠTENJE TISKANE I AV GRAĐE NA KOJOJ POSTOJI AUTORSKO PRAVO

Knjižnice nabavljaju tiskanu i AV građu kupovinom, razmjenom ili darom, a one koje imaju to pravo i obveznim primjerkom. Nakon toga tu građu postupkom inventarizacije evidentiraju čime ona postaje njihovo vlasništvo na neodređeno vrijeme. Na taj način one

² Zakon o autorskom pravu (redakcijski pročišćeni tekst). // Narodne novine br. 9/99,76/99., 127/99.

same i određuju uvjete posudbe i korištenja građe u skladu sa svojim stručnim pravilima. Po pravilima autorskog prava ta tzv. javna posudba knjiga i ostale građe iz javnih knjižnica spada u jedan od načina stavljanja u promet umnoženih primjeraka djela.

Razvojem autorskog prava pokazalo se da samo pravo davanja autorizacije za umnožavanje djela nije dovoljno štitilo interese autora i drugih nositelja autorskog prava, pa je to pravo dopunjeno i autorizacijom za stavljanje umnoženih primjeraka u promet kojim se određuju način i uvjeti pod kojim se djelo može iskorištavati. Pravo iznajmljivanja i posudbe djela dobilo je posebnu važnost u Europskoj zajednici donošenjem posebne Direktive (Smjernice) o pravu iznajmljivanja i posudbe i o određenim, autorskom pravu srodnim pravima na području intelektualnog vlasništva iz 1992. godine. Direktiva obvezuje države članice zajednice da normiraju pravo iznajmljivanja i posudbe na svom području.

U smislu ove Direktive iznajmljivanje znači omogućavanje korištenja u ograničenom vremenskom razdoblju i radi neposredne ili posredne gospodarske ili komercijalne koristi, a posudba znači omogućavanje korištenja u ograničenom vremenskom razdoblju, ali ne za posrednu ili neposrednu gospodarsku ili komercijalnu korist, kada se provodi putem ustanova koje su dostupne javnosti.³ Navedena prava se ne iscrpljuju prodajom ili drugim načinom otuđenja primjerka djela, te odredbe o pravu na naknadu za iznajmljivanje vrijede i nakon prijenosa toga prava. Prema čl. 2 Direktive isključivo pravo za ovlaštenje ili zabranu iznajmljivanja ili posudbe pripada:

- autoru s obzirom na original i kopije njegovog djela
- izvođaču s obzirom na snimku njegove izvedbe
- producentu fonograma s obzirom na njegove fonograme
- producentu prve snimke filma s obzirom na original i kopije njegovog filma.

U čl. 5 Direktiva donosi odredbu po kojoj države članice mogu napraviti izuzetke od isključivog prava posudbe javnosti pod uvjetom da barem autori dobiju naknadu za takvu posudbu. Države članice moći će slobodno utvrditi tu naknadu uzimajući u obzir ciljeve svoje kulturne politike. One također mogu i izuzeti određene kategorije ustanova od plaćanja naknade.

U hrvatskom zakonu o autorskom pravu nije bilo izričitih odredbi o pravu autora na davanje dozvole za iznajmljivanje primjeraka svojih djela, niti o pravu na naknadu za iznajmljivanje primjeraka djela, niti o pravu na javnu posudbu knjiga sve do novele iz 1999. godine. Novelom iz 1999. godine isključivo pravo iznajmljivanja izvornika ili umnoženih primjeraka određenih vrsta djela kao što su računalni programi, kinematografska i na sličan način stvorena djela i djela ugrađena na nosače zvuka imaju autori tih djela i nakon što su ta djela uz njihovo odobrenje prodana ili na bilo koji drugi način stavljena u promet. Dakle, u pogledu takvih djela (računalni programi, AV djela, djela ugrađena na nosače zvuka) autori imaju isključivo pravo davati odobrenje za njihovo iznajmljivanje po hrvatskim pravnim propisima.⁴

KORIŠTENJE ELEKTRONIČKE GRAĐE

Dok u postupanju i načinu korištenja tiskanom i AV građom knjižničari nemaju

---

³ EUR-LEX: Community legislation in force - Document 392L0100. URL: http://euro-pa.eu.int/eur-lex/en/lif7dat/1992/en_392L0100.html

⁴ Henneberg, I. Autorsko pravo. Zagreb: Informator, 2001. Str. 139-141.

dilema s obzirom na postojeće zakonske propise u pojedinoj zemlji, pri postupanju s elektroničkom građom oni su u velikoj nedoumici s obzirom na propise o autorskom pravu. Na području Europske unije doneseno je niz propisa koji se odnose na elektroničku građu. Prvo je 1991. godine donesena Direktiva Vijeća Europe o pravnoj zaštiti računalnih programa. Zatim je uslijedila Direktiva Europskog parlamenta i Vijeća o pravnoj zaštiti baza podataka iz 1996. i naposljetku Direktiva Europskog parlamenta i Vijeća o usklađivanju aspekata autorskog prava i srodnih prava u informacijskom društvu iz 2001.

Zbog toga je DGXIII/E-4 Europske komisije inicirala u Luksemburgu 1993. godine prvu raspravu o autorskom pravu i pružanju elektroničkih usluga. Budući da knjižničari i informacijski stručnjaci nisu bili dovoljno upoznati s autorskim pravom na tom području, DGXIII/E-4 je dodijelila financijsku pomoć EBLIDA-i da osnuje tijelo European Copyright User Platform (ECUPI) s ciljem sustavnog upoznavanja knjižničara i drugih informacijskih stručnjaka s autorskim pravom. Na temelju prikupljenih podataka tijekom seminara održanih u zemljama Europske unije Inicijativni odbor ECUP-a je formulirao stav knjižnica o uslugama vezanim uz elektroničku građu.⁵

Također, moraju se spomenuti projekti vezani uz autorsko pravo pod programom za knjižnice, a to su ECUP +, CECUP i TECUP. U okviru ECUP+ sastavljene su i zakonske preporuke o korisničkim pravima u elektroničkim uslugama koje su predstavljene kod nadležnih nacionalnih zakonodavaca. CECUP (Central and Eastern European Copyright Use Platform) je platforma za korisnike autorskih i srodnih prava u srednjoj i istočnoj Europi. Cilj je ovog projekta bio uključiti knjižnice u zemljama srednje i istočne Europe koje su potpisale sporazume s Europskom unijom za proces ulaska u EU (Bugarska, Češka, Estonija, Mađarska, Latvija, Litva, Poljska, Rumunjska, Slovačka, Slovenija) u proces usklađivanja nacionalnog zakonodavstva sa smjernicama EU na području autorskog prava. TECUP (Testbed implementation of the ECUP framework) je imao za cilj definirati, analizirati i vrednovati testiranje širokog raspona modela za distribuciju, arhiviranje i upotrebu elektroničkih proizvoda u različitim vrstama knjižnica.

Direktivom Vijeća Europe o pravnoj zaštiti računalnih programa, računalni programi štite se kao književna i umjetnička djela u okviru značenja Bernske konvencije za zaštitu književnih i umjetničkih djela (1886.).

U skladu s postojećom Direktivom i hrvatski Zakon o autorskom pravu štiti računalne programe kao i književna i umjetnička autorska djela.

Baze podataka su najčešće ili zbirke referenci (bibliografske baze podataka), ili zbirke dokumenata iz različitih izvora. Stoga autorsko pravo ima dvostruki aspekt, autorsko pravo kod izvornog materijala i autorsko pravo u konačnoj izvedbi baze podataka. Pružatelj baze podataka mora dobiti licencu (dozvolu) vlasnika autorskog prava da bi uključio njegove izvore u bazu podataka.⁶ Direktiva Europskog parlamenta i Vijeća o pravnoj zaštiti baza podataka štiti baze podataka koje su svojim rasporedom ili odabirom građe originalna autorska djela jer se smatra da stvaratelj baze podataka ima pravo na naknadu za svoje investiranje u zbirku podataka. Rok zaštite baza podataka je 15 godina.

Najnovija Direktiva Vijeća Europe o usklađivanju aspekata autorskog prava i srodnih prava u informacijskom društvu nastoji prilagoditi i nadopuniti postojeći pravni okvir, s

⁵ Živković, D. Elektronička knjiga. Zagreb: Multigraf, 2001. Str. 84.

⁶ Marett, I. Information law and practice. Aldershot, Hants: Gover, 1991. Str. 123.

posebnim naglaskom na novim proizvodima i uslugama na kojima postoji autorsko pravo (kako on-line tako i na fizičkim nosačima kao što su CD-i, CD-ROM-ovi i digitalni video-diskovi). Ona obuhvaća propise za pravo reprodukcije, pravo prenošenja javnosti, pravo distribuiranja i pravnu zaštitu protiv kopiranja i sustave za upravljanje tim pravima.

Dakle, dok je kod tiskane građe ključno pravo umnožavanja i pravo raspačavanja, za elektroničku građu je to pravo pristupa, tako daje isključivim pravom autora zaštićen prijenos i ponuda djela. Budući da kod načina korištenja elektroničke građe knjižnica kupuje pristup građi na određeno vrijeme, to se najčešće regulira putem ugovora za dobivanje dozvole (licence) za upotrebu građe.

KOPIRANJE DOKUMENATA U KNJIŽNICAMA

Nema sumnje daje kopiranje dokumenata, odnosno fotokopiranje najviše utjecalo na narušavanje autorskih prava. Fotokopiranje izvadaka iz knjiga, članaka pa čak i cijelih knjiga pojavom fotokopirnog aparata uzelo je velikog maha i počelo poprimati ozbiljne posljedice, posebno kad su u pitanju publikacije s visokim troškovima izdavanja i malim krugom čitatelja ili znanstveni časopisi koji zbog mogućnosti fotokopiranja članaka gube pretplatnike.

Fotokopiranje iz knjiga i članaka iz časopisa općenito se smatra narušavanjem autorskog prava, osim ako nije dobivena dozvola od vlasnika autorskog prava. Stoga, u Europi već djeluju agencije (npr. CLA u Velikoj Britaniji) koje daju licence korisnicima za kopiranje isječaka iz knjiga, časopisa i druge periodike. Copyright Licensing Agency (CLA) sakuplja naknade od korisnika koji imaju licencu za takvo kopiranje i plaća autorima i izdavačima njihov udio iz tih naknada. CLA daje licence obrazovnim, vladinim i privrednim subjektima, te tako potiče poštivanje autorskog prava. Postoje samo neke iznimke, kao što su istraživanje ili privatno proučavanje i određene privilegije za neprofitne knjižnice.⁷

One knjižnice koje imaju pravo korisnike opskrbiti kopijama članaka ili dijela neke knjige imaju za to predviđene obrasce u kojima korisnik mora pismeno izjaviti:

- da nije ranije već nabavio istu kopiju od istog ili drugog knjižničara
- da će kopiju upotrijebiti samo za potrebe istraživanja ili privatnog proučavanja i da je neće dostaviti nekom drugom
- da po njegovom saznanju nijedna druga osoba nije tražila, odnosno ne namjerava tražiti istu kopiju za istu svrhu.

U hrvatskom novom Zakonu o autorskom pravu i srodnim pravima, koji je još u tijeku donošenja predviđeno je u poglavlju 3.3 Ostala prava autora i pravo na naknadu za umnožavanje u privatne svrhe.⁸

PRAVO JAVNE POSUDBE (PUBLIC LENDING RIGHT) U KNJIŽNICAMA

Direktivom Vijeća Europe o pravu iznajmljivanja i pravu posudbe iz 1992.godine uspostavljeno je autorsko pravo na posudbu knjiga koje omogućava autorima dobivanje naknade u slučaju posudbe njihovih djela. Međutim, i prije donošenja spomenute Direktive, pravo posudbe (public lending right) je postojalo u obliku prava naplate za posudbu u četiri

⁷ What is CLA. URL:<http://www.cla.co.uk/auths.html>

⁸ http://www.hnd.hr/novosti/010528_Zakon.htm

države članice Europske unije (Njemačkoj, Danskoj, Nizozemskoj i Velikoj Britaniji). Direktiva se trebala primjenjivati od 1994. godine ali je ostavila mogućnost pojedinim zemljama da je derogiraju, što su npr, učinile Italija, Španjolska i Irska u cilju zaštite javnog čitanja.

U Njemačkoj je članom 27. Zakona o autorskom pravu i prije donošenja Direktive regulirano pravo naplate za posudbu djela zaštićenih autorskim pravom. Pravo posudbe odnosi se na svaku ustanovu koja sistematski sakuplja djela i javno ih posuđuje, dakle odnosi se na sve javne knjižnice, znanstvene knjižnice, školske knjižnice i knjižnice javnih i privatnih ustanova i kompanija. Pravo posudbe financiraju institucije koje posuđuju djela, tj. knjižnice, odnosno za općinske i regionalne knjižnice sredstva izdvajaju pokrajinske vlasti, a za nacionalne knjižnice država. Naplata se raspodjeljuje po principu broja posudbi određenog djela, a za znanstvena djela naplaćuje se posudba i umnožavanje. Autori su nosioci prava posudbe, ali mogu prenijeti pravo i na izdavače, tako da i oni participiraju 30-45% od ukupne naknade.⁹

Jedna od zemalja u kojima funkcionira već duže vrijeme sustav prava posuđivanja (*eng. Public Lending Right*) je i Velika Britanija. Tamo je već 1979. godine donesen Zakon o pravu posuđivanja koji propisuje određenu nadoknadu za autore čije knjige se posuđuju u knjižnicama. Ugrađivanjem Direktive u svoje zakonodavstvo, ona tijekom 1996. godine pravo posudbe razvija u dva pravca: za knjige se nastavlja postojeći sustav, a za druge vrste djela počinju se sklapati ugovori za dobivanje licence.

U Nizozemskoj je pravo posudbe uvedeno kao rezultat tridesetogodišnje borbe autora i izdavača posebnim zakonom iz 1987. godine. Pravo se odnosi samo na knjige i samo na javne knjižnice. Financiranje prava posudbe dolazi direktno iz knjižnica, tako da i korisnici izravno sudjeluju u naknadi. Švedski zakon o pravu posudbe primjenjuje se na javne i školske knjižnice, a pravo financira švedska država kroz poseban fond za knjižnice.

U Finskoj postoji poseban sustav prava posudbe, iako posudba knjiga u knjižnicama nije obuhvaćena zakonom o autorskom pravu. Sustav je specifičan po tome što se naknada ne obračunava po broju posudbi djela kao što je u većini zemalja, nego se raspodjela naknade među autorima obavlja u odnosu na broj naslova njihovih djela u knjižnicama. Sličan sustav prava posudbe primjenjuje se i u Danskoj. Pravo posudbe primjenjuje se u Europi još u Belgiji, Norveškoj, Švicarskoj i Austriji.¹⁰

Države centralne i istočne Europe nalaze se pred odlukom kakvu vrstu Public Right Sistem-a (PLR-a) usvojiti. Naime, zemlje koje žele postati članicom Europske unije moraju uskladiti svoje zakonodavstvo s EU direktivama. Prema već spomenutoj Direktivi o pravu iznajmljivanja i posudbe iz 1992. godine zemlje članice i one koje to žele postati moraju odlučiti u kojoj formi će Direktivu ugraditi u svoje zakonodavstvo i kakav sustav naplate će uvesti s obzirom na knjige i ostalu (prvenstveno) AV-građu u knjižnicama. U sklopu CECUP projekta istražilo se tijekom 1999. godine i stanje PLR sustava na području deset država koje su pokrenule pitanje svoga članstva u Europskoj uniji: Bugarskoj, Češkoj Republici, Estoniji, Mađarskoj, Litvi, Latviji, Poljskoj, Rumunjskoj, Slovačkoj i Sloveniji.¹¹

---

⁹ A comparative study on Public Lending in the European Union. URL: http://www.ipa-ue.org/copyright_pub/studyending_eu.html

¹⁰ Isto.

¹¹ Public lending right in Central and Eastern Europe. URL: <http://www.ifla.org/IV/ifla66/papers/043-104e.htm>

Tri od deset zemalja ne namjeravaju uvesti nikakav PLR sustav: Bugarska, Poljska i Rumunjska. U Mađarskoj se vrše pregovori s odgovarajućim organizacijama o uvođenju plaćanja naknade za posudbu glazbenih djela u knjižnicama. U Sloveniji je zakonom o autorskom pravu posuđivanje tiskanog materijala besplatno, a naknada se plaća samo za posudbu audio i video građe. Slična je situacija i u Češkoj, ali se trenutno raspravlja o detaljima jer je u tijeku donošenje novog zakona o autorskom pravu. U Estoniji i Latviji su se vodile žestoke rasprave oko uvođenja PLR sustava u kojima su odredbe o pravu posudbe ugrađene u nove zakone o autorskom pravu. U Slovačkoj, iako je zakonom o autorskom pravu uvedena obveza knjižnica na plaćanje naknade autorima za posuđivanje njihovih djela, knjižnice nisu prihvatile taj princip, pa se rješenje traži u doradi zakona o knjižnicama.

U Francuskoj je nedavno pokrenuta inicijativa o plaćanju naknade za posudbu knjiga u knjižnicama, koja je podvojila čak i same autore. Europska Direktiva se u Francuskoj ne primjenjuje, pa je inicijativa počela peticijom 288 književnika (Claude Simon, Martin Winckler, Tahar Ben Jellou i dr.) koji su izrazili zahtjev za poštivanje autorskih prava kada se njihove knjige posuđuju u knjižnicama. Međutim, mnogi francuski književnici nisu se s tim složili, opredijelivši se za javnu službu čitanja i besplatnu posudbu, isto kao i knjižničari koji su jedinstveni u svom stajalištu za besplatnom posudbom u knjižnicama. Tako su se izdvojila dva suprostavljena pojma: autorsko pravo i javno čitanje.¹²

U Hrvatskoj je trenutno u tijeku donošenje novog Zakona o autorskom pravu. Pri Državnom zavodu za intelektualno vlasništvo radi se na izradi Nacrta novog Zakona o autorskom pravu i srodnim pravima koji bi mogao uvesti novu odredbu o pravu na javnu posudbu u sklopu ostalih prava autora.¹³ Detalji odredbe još nisu poznati, ali prema informacijama iz Državnog zavoda novi zakon će donijeti neke nove odredbe u cilju harmonizacije našeg zakonodavstva sa zakonodavstvom Europske unije jer je Hrvatska već započela pripreme za ulazak u Europsku uniju.

ISTRAŽIVANJE O PRIMJENI AUTORSKOG PRAVA U KNJIŽNICAMA HRVATSKE

U cilju prijedloga mogućih rješenja za knjižnice u nas izrađen je kraći anketni upitnik kojim se htjelo saznati koji su postojeći uvjeti korištenja knjižnične građe. Opredijelili smo se da uzorak za ispitivanje budu županijske matične narodne knjižnice i sveučilišne knjižnice u Hrvatskoj jer, sagledavajući iskustva drugih zemalja u Europi, pretpostavlja se da će se dotični propisi odnositi u najvećoj mjeri na taj tip knjižnica.

Anketa je poslana na 22 adrese (18 županijskih matičnih narodnih knjižnica i 4 sveučilišne knjižnice) FN klasičnom i elektronskom poštom. Anketa se sastojala od 7 skupina pitanja. U prvoj skupini je postavljeno pitanje koje se odnosi na postojanje internih pravilnika u knjižnicama. Druga, treća i četvrta skupina pitanja se odnosi na podatke o broju i vrsti jedinica audiovizualne i elektroničke građe kroz koje se željelo dobiti osnovnu sliku o stanju fondova kojima raspolažu knjižnice i uvjeta pod kojima takvu građu posuđuju i daju na korištenje. Budući da po sadašnjim propisima na području autorskog prava za posudbu tiskane građe nije potrebno odobrenje autora, a za iznajmljivanje pojedinih vrsta djela (kao što su računalni programi, AV građa) se donošenjem Novele Zakona iz 1999. godine uvelo pravo davanja odobrenja autora za iznajmljivanje njihovih djela, podaci su se tražili samo za tu vrstu

¹² Cvjetičanin, B. Knjiga s ružom. // Zarez br. 54(2001), <http://www.zarez.hr/54zari-ste2.htm>

¹³ URL:http://www.hnd.hr/novosti/010528_Zakon.htm

građe. Što se tiče elektroničke građe, situacija je još složenija jer su propisi stroži (uvođenje licenci i si.), a ta građa je sve prisutnija u knjižnicama. Peta skupina pitanja se odnosila na pružanje usluga vezanih uz te vrste građe, kao što su pitanje posuđivanja te građe, pretraživanja, presnimavanja zvučnih snimki, fotokopiranje građe i pitanje međuknjižnične posudbe. Šesta skupina pitanja se odnosila na korištenje interneta u knjižnicama, a sedma skupina na pitanje je li knjižnice plaćaju ikakvu naknadu za korištenje građe.

Od poslana 22 anketna upitnika povratne informacije dobivene su iz 14 knjižnica ili 63,6 %. Na anketu je odgovorila većina županijskih matičnih narodnih knjižnica i sve sveučilišne knjižnice (osim Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu). Podaci dobiveni istraživanjem pokazali su da sve županijske matične narodne i sveučilišne knjižnice, budući da djeluju kao samostalne ustanove s javnom funkcijom, imaju izrađene pravilnike o poslovanju kojima uređuju svoje poslovanje te način korištenja i uvjete posudbe knjižnične građe, što je u skladu sa Zakonom o knjižnicama i ostalim propisima. Od audiovizualne građe u knjižnicama su najviše zastupljene zvučne kasete, zvučni CD-i (vidi Tablica 1) i video kasete.

TABLICA 1. Zvučna građa

	Gramofonske ploče	Kasete	Zvučni CD	Ostalo	Ukupno
Gradska knjižnica i čit. «M. Ožegović» Varaždin		98			98
Gradska knjižnica i čit. Požega		20	177		197
Knjižnica i čit. «F. Galović» Koprivnica		101	65		166
Sveučilišna knjižnica Pula	50	50	250	–	350
Gradska knjižnica (Zagreb)	5556	1122	5124	(note) 3760	15562
Gradska knjižnica i čit. Vinkovci		37	14		51
Gradska knjižnica Rijeka		–	934		934
Sveučilišna knjižnica Rijeka	700	229	1478	343	2750
Gradska i sveuč. knjiž. Osijek	cea 120	378	1025	–	1523
Samost. nar. knjiž. Gospić		20	20		40
Gradska knjižnica i čit. Pula		–	30	–	30
Gradska knjiž. «M. Marulića» Split			45		45

Gradska knjižnica Zadar		–	5086		5086
Sveučilišna knjižnica Split	968	972	1184	-	3124

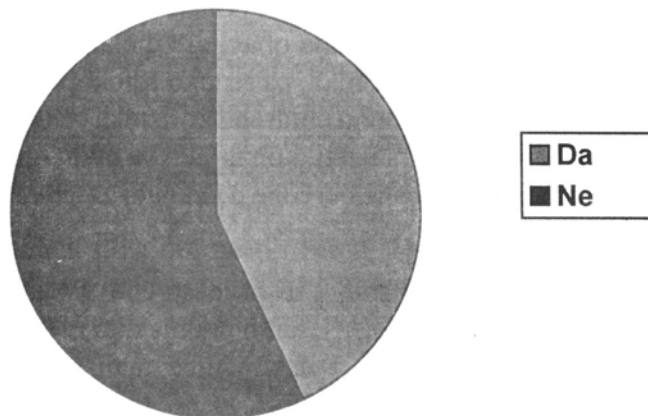
Elektronička građa ulazi sve više u fondove knjižnica, a najviše su zastupljeni CD-ROM-ovi (Tablica 2).

TABLICA 2. Elektronička građa

	Računalni Programi	CD-ROM	Elektronički časopisi	Ostalo	Ukupno
Gradska knjižnica i čit. «M. Ožegović» Varaždin		465			465
Gradska knjižnica i čit. Požega		351	on-line 3	-	354
Knjižnica i čit. «F. Galović» Koprivnica		232	1		233
Sveučilišna knjižnica Pula		200			200
Gradska knjižnica (Zagreb)	1(ZAKI)	2486	–	14	2501
Gradska knjižnica i čit. Vinkovci	4	215	1		220
Gradska knjižnica Rijeka	171	191	1		363
Sveučilišna knjižnica Rijeka	–	27	–		27
Gradska i sveučilišna knjižnica Osijek		142	2		144
Samost. narod, knjiž. Gospić	1	35		–	36
Gradska knjižnica i čit. Pula	–			–	”
Gradska knjižnica «M. Marulića» Split		111			111
Sveučilišna knjiž. Split		20	–		20
	Računalni programi	CD-ROM	Elektronički časopisi	Ostalo	Ukupno
Gradska knjižnica Zadar		231	-		231

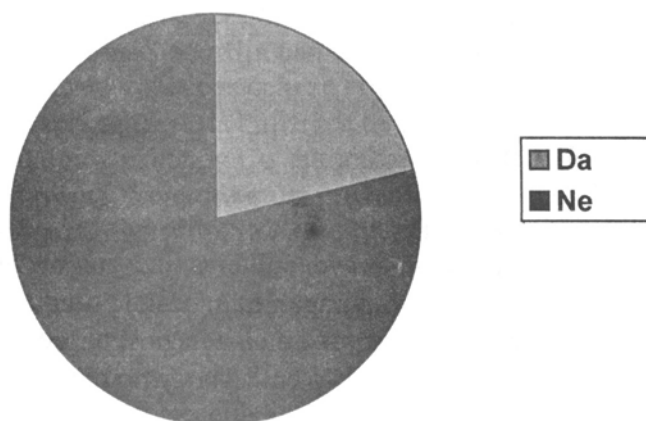
Što se tiče posudbe AV i elektroničke građe, 43 % knjižnica se izjasnilo da posuđuju tu građu izvan prostora knjižnice, a 57 % se izjasnilo da ne posuđuju tu građu (vidi Grafikon 1).

Grafikon 1. Posudba AV i elektroničke građe

Pretraživanje on-line baza i CD-ROM-ova omogućuje 12 od 14 anketiranih knjižnica, a korisnici plaćaju pretraživanje u 21 % knjižnica (vidi Grafikon 2).

Grafikon 2. Plaćanje pretraživanja on-line baza i CD-ROM-ova

Presnimavanje zvučnih snimki dozvoljava samo 21 % knjižnica i to samo za osobne potrebe knjižnica.

Usluge fotokopiranja se obavljaju u svim knjižnicama. U 86% njih fotokopiranje obavljaju djelatnici knjižnice, a u 14 % sami korisnici ali izvan prostora knjižnice (vanjske fotokopirnice). U većini slučajeva gdje fotokopiranje obavljaju djelatnici knjižnice ono se obavlja na zahtjev korisnika, pa se tako fotokopiranje mora smatrati kao kopiranje za osobnu upotrebu korisnika, a ne kopiranje za knjižnicu. Ovo se mora uzeti u obzir ako se budu u novi Zakon o autorskom pravu unosile odredbe o naknadi za privatno umnožavanje.

Međuknjižničnu posudbu, i to prvenstveno tiskane građe, obavljaju sve knjižnice zbog neriješenih pitanja oko međuknjižnične posudbe elektroničke građe. Sve knjižnice imaju pristup na internet s prosječno 3 korisnička mjesta za pristup internetu. U 4 (29%) knjižnice korisnici plaćaju korištenje interneta.

Primjeri iz nama susjednih i drugih zemalja pokazuju da su knjižnice sve više

obavezne plaćati naknadu za javnu posudbu kako AV građe, tako i tiskane građe, dok se za korištenje elektroničke građe sve više traži dobivanje licenci. Zbog toga nas je interesiralo u istraživanju je li knjižnice u Hrvatskoj plaćaju već nekakvu naknadu za korištenje građe. Na osnovi podataka dobivenih istraživanjem samo se jedna knjižnica izjasnila da plaća naknadu za korištenje baze PROQUEST ABI/INFORM GLOBAL u okviru konzorcija Nacionalne i sveučilišne knjižnice Zagreb.

ZAKLJUČAK

Autorsko pravo kao pravni sustav zaštite autorovih prava garantira autorima isključivo pravo odlučivanja o umnožavanju i stavljanju svojih djela na raspolaganje javnosti. Pored moralnog prava na svoj rad autor ima i pravo naknade za svoj rad, kao i svi ostali koji su doprinijeli da to djelo bude stavljeno na raspolaganje u javnosti.

Zakonodavstvo o autorskom pravu utvrđuje izuzetke za koje nisu potrebne dozvole za korištenje autorskih djela. Iako se propisi razlikuju od zemlje do zemlje, ti izuzeci se uglavnom odnose na kopiranje za privatnu upotrebu, obrazovanje i znanstveni rad, sigurnosno kopiranje u knjižnicama, reproduciranje za osobe s posebnim potrebama i si.

Danas se knjižnice nalaze u situaciji da više ne kupuju samo vlasništvo stvari, kao stoje to kod tiskane građe, nego i pristup informacijama kad se radi o mrežnoj građi, a sve više i ostalim oblicima elektroničke građe. Sustav naknade koji je razvijen za potrebe tiskane građe PLR (Public Lending Right) već neko vrijeme funkcionira u nizu europskih zemalja, Kanadi, Australiji i dr., a elektronička građe se sve više nabavlja putem ugovora za dobivanje dozvole (licence) za korištenje takve građe.

Pravo na javnu posudbu (Public Lending Right) pokušava se uvesti u većini europskih zemalja, osobito nakon donošenja Direktive (smjernice) Vijeća Europe o pravu na iznajmljivanje i pravu posudbe iz 1992. godine. Budući daje u pojedinim zemljama takav sustav postojao i prije spomenute Direktive, negdje je on reguliran putem Zakona o pravu javne posudbe, a negdje kao dio zakonodavstva vezanog uz autorsko pravo. U Hrvatskoj je u tijeku donošenje novog Zakona o autorskom pravu koji prema dosadašnjim informacijama sadrži nacrt odredbe o pravu javne posudbe. Budući da bi se ta odredba mogla odraziti i na rad knjižnica, knjižničarska zajednica u Hrvatskoj bi svakako trebala biti uključena u proces donošenja toga zakona.

Osnovno vodeće načelo za koje se knjižničari zalažu u svim svojim raspravama je da knjižnice obavljaju svoje usluge u skladu s nacionalnim zakonima o autorskom pravu. Nove tehnologije omogućavaju još djelotvornije pružanje tih usluga, ali u isto vrijeme i mogućnost nedopuštenog umnožavanja djela zaštićenih autorskim pravom, što dovodi do nesigurnosti prihoda vlasnika autorskih prava. Međutim, to ne smije dovesti do ograničene upotrebe informacija i toga da se informacijski izvori kupuju i čine dostupnima samo onim pojedincima iz društva koji to mogu platiti. Sustav javnih informacija koji razvijaju knjižnice korisniku treba omogućiti pristup zakonski nabavljenoj građi zaštićenoj autorskim pravom u prostoru knjižnice i izradu kopija u privatne, nastavne i znanstveno-istraživačke svrhe.

LITERATURA

A comparative study on Public Lending Right in the European Union. URL: [http://www.ipa-ue.org/copyright/copyright pub/study lending eu.html](http://www.ipa-ue.org/copyright/copyright%20pub/study%20lending%20eu.html).(05.04.2002.).

Cvjetičanin, B. Knjiga s ružom. // Zarez br. 54 (2001). URL: <http://www.zarez.hr/54zariste2.htm>(12.12.2001).

Directive 2001/29/EC of the European Parliament and of the Council of 22 May 2001 on the harmonisation of certain aspects of copyright and re-lated rights in the information society// Official Journal L167, 22/06/2001 p. 0020-0019.[http://europa.eu.int/smartapi/cgi/sga_doc?smartapi!celexapi!prod!CELEXnumdoc&lg=EN&numdoc=32001 L0029 &model=guichett](http://europa.eu.int/smartapi/cgi/sga_doc?smartapi!celexapi!prod!CELEXnumdoc&lg=EN&numdoc=32001L0029&model=guichett).(22.03.2002.).

EUR-LEX: Community legislation in force-Document 392L0100.
URL:http://europa.eu.int/eur-lex/eu/lif/dat/1992/eu_392L0100.html.
(28.09.1998).

European Copyright User Platform. URL: <http://www.eblida.org/ecup-docs.html>
(10.01.1999.).

Gliha, I. Korištenje autorskih djela //Informator br. 4836-4837 (12. i 15. 7 2000), str. 19-23.

Haavisto, T. Promjene u znanju i vještinama knjižničara u elektroničko doba osnovni pojmovi autorskog prava i zakona o autorskom pravu iz međunarodne sredine, predavanje održano na EIFL Direct radionici o autorskom pravu i licencama, 29.-30. travnja 2002. URL: <http://www.nsk.hr/CSSU>.

Henneberg, I. Autorsko pravo. Zagreb: Informator, 1996.

Henneberg, I. Autorsko pravo, drugo izmijenjeno i.dopunjeno izd. Zagreb: Informator, 2001.

Horvat, A. Pravni aspekti korištenja i umnažanja *grade*.// Arhivi, knjižnice, muzeji: mogućnost suradnje u okruženju globalne informacijske infrastrukture. Zagreb: Hrvatsko muzejsko društvo, 2000. Str. 32-36.

Horvat, A. Zakon o autorskom pravu i knjižnice. URL: <http://nip-pur.irb.hr/kolokvij.html>
(05.07.2001.).

Marett, P. Information law and practice. Aldershot, Hants: Gover, 1991.

Novi hrvatski Zakon o autorskom pravu radne grupe i podgrupe. URL: [http://www.hnd.hr/novosti/010528 Zakon.htm](http://www.hnd.hr/novosti/010528%20Zakon.htm).(24.10.2000.).

Public lending right in Central and Eastern Europe 66* IFLA Council and General Conference. URL: <http://www.ifla.org/IVifla66/papers/043-104e.htm>.(12.06.1997.).
What is CLA. URL: [http:// www.cla.co.uk/what is CLA/index.html](http://www.cla.co.uk/what%20is%20CLA/index.html)
(12.01.2001.).

Zakon o autorskom pravu RH. Pročišćeno izd., 1999. URL: <http://www.nn.hr/>

Glasilo/990110.htm(02.08.1997.).

Zakon o knjižnicama. // Narodne novine 105(1997).

Živković, D. Elektronička knjiga. Zagreb: Multigraf, 2001.